

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ЕКСПЕРТА З ПИТАНЬ ПРАВА ТА ЙОГО ВИСНОВОК У ГАЛУЗІ ПРАВА ЯК ЗАСІБ ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

CIVIL LEGAL STATUS OF THE EXPERTS ON THE RIGHT AND ITS CONCLUSION IN THE FIELD OF RIGHT AS A TYPE OF EVIDENCE IN THE CIVIL PROCESS

Коротка Н.О.,

*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри міжнародного приватного,
комерційного та цивільного права
Київського національного торговельно-економічного університету*

Статтю присвячено дослідженню цивільно-правового статусу експерта з питань права та його висновку у галузі права як засобу доказування у цивільному процесі. Проаналізовано співвідношення «експерта» та «експерта з питань права» як загального і спеціального учасників судового процесу. Розглянуто порядок залучення експерта з питань права до розгляду конкретної справи та висновку експерта у галузі права як доказу, особливості залучення іноземних експертів з питань права у судовий процес та використання висновків експерта у галузі права судами першої, апеляційної та касаційної інстанцій.

Ключові слова: експерт, експерт з питань права, висновок експерта у галузі права, учасник цивільного процесу, доказ, засіб доказування.

Статья посвящена исследованию гражданско-правового статуса эксперта по вопросам права и его заключения в области права как средства доказывания в гражданском процессе. Проанализировано соотношение «эксперта» и «эксперта по вопросам права» как общего и специального участников судебного процесса. Рассмотрен порядок привлечения эксперта по вопросам права к рассмотрению конкретного дела и заключения эксперта в области права в качестве доказательства, особенности привлечения иностранных экспертов по вопросам права в судебном процессе и использования выводов эксперта в области права судами первой, апелляционной и кассационной инстанций.

Ключевые слова: эксперт, эксперт по вопросам права, заключение эксперта в области права, участник гражданского процесса, доказательство, средство доказывания.

The article is devoted to the study of the civil status of an expert on law and its conclusion in the field of law as a means of proof in the civil process. The analysis of the relation between “expert” and “expert on law” as a general and special participant in the court process is analyzed. The procedure for involving an expert on the right to a particular case and the expert's opinion in the field of law as evidence, the peculiarities of attracting foreign experts in the field of law in the court process and using the findings of the expert in the field of the law of the courts of the first, appellate and cassation instances are considered.

Key words: expert, expert on questions of law, expert opinion in the field of law, participant in civil process, evidence, means of proof.

Постановка проблеми. Однією з новел Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) [1] в редакції, яка вступила в дію з 15.12.2017 року у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 року № 2147-VIII [2], є включення до складу інших учасників судового процесу експерта з питань права (ст. 73 гл. 4 р. І ЦПК України), а до засобів доказування – висновку експерта у галузі права (ст. 114-115 гл. 5 р. І ЦПК України). Зазначене нововведення розширює перелік учасників судового процесу та засобів доказування, проте його призначення та юридична природа розкриті не у повному обсязі, що своєю чергою може призвести до проблем, пов'язаних з реалізацією на практиці механізму залучення експерта з питань права у судовий процес та використанням його висновку під час розгляду конкретної справи.

Актуальність теми викликана потребою досконалого наукового вивчення особливостей механізму

застосування інституту «експерта з питань права та його висновку у галузі права як засобу доказування в цивільному процесі України». Так, потребують окремого вивчення питання щодо: співвідношення «експерта» та «експерта з питань права» як загального і спеціального учасників судового процесу; порядку залучення експерта з питань права до розгляду конкретної справи та належності, допустимості, достовірності та достатності висновку експерта у галузі права як доказу; особливостей залучення іноземних експертів з питань права у судовий процес та використання висновків експерта у галузі права судами першої, апеляційної та касаційної інстанцій.

Ступінь розробленості теми. Цивільно-правовий статус експерта з питань права та його висновок у галузі права, зокрема з огляду на міжнародне приватне право, є предметом дослідження А.С. Довгерта, В.Я. Калакури, В.І. Кисіля, О.О. Мережка, Ю.Д. Притики, Г.А. Цірата та інших. Однак наразі все ще відсутня достатня кількість наукових досліджень у зазначеній сфері, а тому питання цивільно-правового

статусу експерта з питань права та його висновку в галузі права потребують подальшого ґрунтовного наукового аналізу.

Метою статті є дослідження особливостей механізму застосування інституту «експерта з питань права та його висновку у галузі права як засобу доказування в цивільному процесі України», а також формування пропозицій щодо розуміння юридичної природи цього інституту.

Виклад основного матеріалу. До складу інших учасників судового процесу законодавець відніс також «експерта» та «експерта з питань права». Так, у ст. 72 ЦПК України [1] зазначено: «Експертом може бути особа, яка володіє спеціальними знаннями, необхідними для з'ясування відповідних обставин справи. Експерт може призначатися судом або залучатися учасником справи. Експерт зобов'язаний дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок з приводу поставлених йому питань. Експерт зобов'язаний з'явитися до суду за викликом та роз'яснити свій висновок і відповісти на питання суду та учасників справи. За відсутності заперечень учасників справи експерт може брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції. Експерт не має права передоручати проведення експертизи іншій особі. Експерт має такі права: ознайомлюватися з матеріалами справи; заявляти клопотання про надання йому додаткових матеріалів і зразків, якщо експертиза призначена судом; викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання; бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предмета і об'єктів дослідження; для цілей проведення експертизи заявляти клопотання про опитування учасників справи та свідків; користуватися іншими правами, що надані Законом України «Про судову експертизу» [3]. Експерт також має право на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних з проведенням експертизи і викликом до суду. Призначений судом експерт може відмовитися від надання висновку, якщо надані на його запит матеріали недостатні для виконання покладених на нього обов'язків. Заява про відмову повинна бути вмотивованою». Тобто у зазначеній вище статті визначено, яка особа може бути експертом, порядок залучення такої особи у цивільний процес, права та обов'язки експерта.

Статтею 73 ЦПК України [1] передбачено, що як експерт з питань права може залучатися особа, яка має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права. Рішення про допуск до участі в справі експерта з питань права та долучення його висновку до матеріалів справи ухвалюється судом. Експерт з питань права зобов'язаний з'явитися до суду за його викликом, відповідати на поставлені судом питання, надавати роз'яснення. За відсутності заперечень учасників справи експерт з питань права може брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції. Експерт з питань права має право знати мету свого виклику до суду, відмовитися від

участі у судовому процесі, якщо він не володіє відповідними знаннями, а також право на оплату послуг та на компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду. Зазначена стаття також визначає те, яку особу може бути залучено у якості експерта з питань права, порядок залучення такої особи до розгляду справи та його права і обов'язки.

В перекладі з латинської мови експерт означає досвідчений, фахівець, який здійснює експертизу [4].

Так, Закон України «Про судову експертизу» [3] у розділі II визначає правовий статус судового експерта, а саме вимоги до особи, яка може бути судовим експертом, перелік осіб, які не можуть бути судовими експертами, обов'язки та права судового експерта, а також його відповідальність.

Водночас конкретизації вимог до особи експерта з питань права ані в зазначеному вище законі, ані в інших нормативно-правових актах законодавцем не визначено.

Тобто, чи у якості експерта з питань права може залучатися будь-яка особа, що має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права, чи така особа повинна пройти відповідну підготовку та отримати кваліфікацію експерта з питань права – ці питання на законодавчому рівні залишаються відкритими.

Крім того, постає питання щодо співвідношення правового статусу «експерта» та «експерта з питань права».

Проаналізувавши норми ЦПК України [1], нами пропонується поділити цих учасників судового процесу на загальні та спеціальні, оскільки деякі положення, що стосуються «експерта», розповсюджуються і на «експерта з питань права». До таких положень належать: право відмовитися від надання висновку за наявності встановлених законом підстав; брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції; право на оплату послуг і на компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду; обов'язок відповідати на поставлені судом питання; залучення до справи судом на підставі ухвали. Крім того, роль «експерта» та «експерта з питань права» у цивільному процесі є тотожною, оскільки кожен має спеціальні знання, які застосовує під час складання висновку, який суд зможе використати як один із засобів доказування з метою встановлення істини у справі та прийняття законного та обґрунтованого рішення. На нашу думку, також доцільно деталізувати вимоги до експерта з питань права, зокрема, готувати висновки у галузі права з приводу тих чи інших спірних правовідносин має право експерт, що має відповідну спеціальність, за якою йому присвоєно науковий ступінь, наприклад, «12.00.03. цивільне право та цивільний процес, сімейне право, міжнародне приватне право».

Щодо питання про порядок залучення експерта з питань права до розгляду конкретної справи, слід виходити з наступного. В ЦПК України йдеться про те, що рішення про допуск до участі в справі експерта з питань права та долучення його висновку до матеріалів справи ухвалюється судом [1]. Чинна редакція ЦПК України не містить конкретних під-

став для задоволення або відмови у клопотанні про залучення до участі у справі експерта з питань права та долучення його висновку до матеріалів справи.

Однак, якщо розглядати висновок експерта у галузі права як один із засобів доказування, з огляду на параграф 7 «Висновок експерта у галузі права» розміщений у главі 5 розділу I ЦПК України, яка називається «Докази та доказування», можемо дійти висновку, що підставами для долучення такого висновку до матеріалів справи є відповідність його вимогам, які ставляться до доказів, а саме – належність, допустимість, достовірність, достатність. Такий висновок, як визначено в ст. 114 ЦПК України, може стосуватися лише питань застосування аналогії закону чи аналогії права, змісту норм іноземного права згідно з їх офіційним або загальноприйнятим тлумаченням, практикою застосування і доктриною у відповідній іноземній державі та має допоміжний характер [1].

Оскільки одне з питань, про яке може йтися у висновку експерта у галузі права, може стосуватися норм іноземного права згідно з їх офіційним або загальноприйнятим тлумаченням, практикою застосування і доктриною у відповідній іноземній державі і є таким, що пов'язане з міжнародним правом, то логічним буде залучати до складання такого висновку іноземного експерта з питань права. Про особливості залучення іноземних експертів з питань права у судовий процес в ЦПК України не йдеться, однак, на нашу думку, вимоги до іноземного експерта з питань права є такими ж, як і до експерта з питань права – науковий ступінь та визнання його фахівцем у відповідній галузі права.

Крім того, у ч. 2 ст. 8 Закону України «Про міжнародне приватне право» йдеться про те, що з метою встановлення змісту норм права іноземної держави суд чи інший орган може звернутися в установленому законом порядку до Міністерства юстиції України чи інших компетентних органів та установ в Україні чи за кордоном або залучити експертів [5].

Тобто зазначений вище закон розширює перелік суб'єктів, які можуть надавати такий висновок.

Також з огляду на теорію близькими за змістом до висновків у галузі права є висновки, які надають вищим судовим інстанціям провідні юридичні вищі навчальні заклади та наукові установи. Так, наприклад, за період роботи Верховного суду України та Вищого спеціалізованого суду України при цих судових інстанціях функціонували Науково-консультативні ради, до складу яких входили науковці, які є визнаними фахівцями у галузі права, однією з функцій яких і було надання висновків та рекомендацій з правових питань, що виникали у судовій практиці.

У складі новоствореного Верховного Суду також функціонує Науково-консультативна рада. Так, за правилами ч. 1 ст. 47 Закону України «Про судострій і статус суддів», науково-консультативна рада утворюється при Верховному Суді з числа висококваліфікованих фахівців у сфері права для підготовки наукових висновків з питань діяльності Верховного Суду, що потребують наукового забезпечення [6].

З огляду на вище викладене слід зазначити, що висновками експерта у галузі права судові інстанції користувалися і раніше, тобто до прийняття нині діючої редакції ЦПК України, однак такі висновки готувалися для вищих судових інстанцій. На цей час використовувати висновки експерта у галузі права мають можливість суди всіх інстанцій, що, на нашу думку, є позитивним нововведенням, оскільки, незважаючи на всі дискусії, що точаться навколо включення до складу інших учасників судового процесу експерта з питань права, а до засобів доказування – висновку експерта з питань права, такі зміни сприятимуть, по-перше, забезпеченню реалізації принципу верховенства права, а по-друге, підвищенню якості судових рішень.

Висновки. Отже, варто констатувати, що сам факт включення до складу інших учасників судового процесу, зокрема експерта з питань права, а до засобів доказування – висновку експерта з питань права, є необхідною та позитивною тенденцією. Нами пропонується співвідносити «експерта» та «експерта з питань права» як загального та спеціального учасників судового процесу, оскільки деякі положення, що стосуються «експерта», розповсюджуються і на «експерта з питань права». Крім того, їх роль у цивільному процесі є тотожною, оскільки кожен має спеціальні знання, які застосовує під час складання висновку, який суд зможе використати як один із засобів доказування з метою встановлення істини у справі та прийняття законного та обґрунтованого рішення. Також доцільно деталізувати вимоги до експерта з питань права, а саме те, що готувати висновки у галузі права з приводу тих чи інших спірних правовідносин має право експерт, що має відповідну спеціальність, за якою йому присвоєно науковий ступінь. Підставами для долучення висновку експерта у галузі права до матеріалів справи є відповідність його вимогам, які ставляться до доказів, а саме – належність, допустимість, достовірність, достатність. Про особливості залучення іноземних експертів з питань права у судовий процес в ЦПК України не йдеться, однак, на нашу думку, вимоги до іноземного експерта з питань права є такими ж, як і до експерта з питань права – наявність наукового ступеня та визнання його фахівцем у відповідній галузі права. Також слід зазначити, що висновками експерта у галузі права судові інстанції користувалися і раніше, тобто до прийняття нині діючої редакції ЦПК України, однак такі висновки готувалися для вищих судових інстанцій. Сьогодні використовувати висновки експерта у галузі права мають можливість суди всіх інстанцій, що, на нашу думку, є позитивним нововведенням, оскільки, незважаючи на всі дискусії, що точаться навколо включення до складу інших учасників судового процесу, зокрема експерта з питань права, а до засобів доказування – висновку експерта з питань права, такі зміни сприятимуть, по-перше, забезпеченню реалізації принципу верховенства права, а по-друге, підвищенню якості судових рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
2. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон від 03.10.2017 року № 2147-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19>.
3. Про судову експертизу: Закон від 25.02.1994 № 4038-XII URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.
4. Вікіпедія – вільна енциклопедія URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%82>.
5. Про міжнародне приватне право: Закон від 23.06.2005 № 2709-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15>.
6. Про судоустрій і статус суддів: Закон від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.